ئىسلام دىنىنىڭ يېتىملەرنىڭ پۇل ـ مېلىغا ئەھمىيەت بېرىشى

﴿ وَلَا تُؤۡتُواْ ٱلسُّفَهَآءَ أَمۡوَٰلَكُمُ ٱلَّتِي جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمۡ قِيَٰمٗا وَٱرۡزُقُوهُمۡ فِيهَا وَٱكۡسُوهُمۡ وَقُولُواْ
لَهُمۡ قَوۡلٗا مَّعۡرُوفٗا ٥ وَٱبۡتَلُواْ ٱلۡيَتَٰمَىٰ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغُواْ ٱلنِّكَاحَ فَإِنۡ ءَانَسۡتُم مِّنۡهُمۡ رُشۡدٗا فَٱدۡفَعُوٓاْ
إِلَيۡهِمۡ أَمۡوَٰلَهُمۡۖ وَلَا تَأۡكُلُوهَآ إِسۡرَافٗا وَبِدَارًا أَن يَكۡبَرُواْۚ وَمَن كَانَ غَنِيّٗا فَلۡيَسۡتَعۡفِفۡۖ وَمَن كَانَ فَقِيرٗا
فَلۡيَأۡكُلۡ بِٱلۡمَعۡرُوفِۚ فَإِذَا دَفَعۡتُمۡ إِلَيۡهِمۡ أَمۡوَٰلَهُمۡ فَأَشۡهِدُواْ عَلَيۡهِمۡۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبٗا ٦ لِّلرِّجَالِ
نَصِيبٞ مِّمَّا تَرَكَ ٱلۡوَٰلِدَانِ وَٱلۡأَقۡرَبُونَ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٞ مِّمَّا تَرَكَ ٱلۡوَٰلِدَانِ وَٱلۡأَقۡرَبُونَ مِمَّا قَلَّ
مِنۡهُ أَوۡ كَثُرَۚ نَصِيبٗا مَّفۡرُوضٗا ٧ وَإِذَا حَضَرَ ٱلۡقِسۡمَةَ أُوْلُواْ ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينُ
فَٱرۡزُقُوهُم مِّنۡهُ وَقُولُواْ لَهُمۡ قَوۡلٗا مَّعۡرُوفٗا ٨ وَلۡيَخۡشَ ٱلَّذِينَ لَوۡ تَرَكُواْ مِنۡ خَلۡفِهِمۡ ذُرِّيَّةٗ
ضِعَٰفًا خَافُواْ عَلَيۡهِمۡ فَلۡيَتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلۡيَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدًا ٩ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَأۡكُلُونَ أَمۡوَٰلَ ٱلۡيَتَٰمَىٰ
ظُلۡمًا إِنَّمَا يَأۡكُلُونَ فِي بُطُونِهِمۡ نَارٗاۖ وَسَيَصۡلَوۡنَ سَعِيرٗا ١٠ ﴾

﴿الله تىرىكچىلىكنىڭلارنىڭ ئاساسي قىلغان ماللىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار، ئۇلارنى يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەكلەر بىلەن تەمىنلەڭلار. ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار. يېتىملەرنى بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر سىناپ تۇرۇڭلار، ئۇلاردا ماللىرىنى باشقۇرالايدىغان ھالەتنى بايقىساڭلار، ئۇلارغا مال ـ مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار؛ ئۇلارنىڭ چوڭ بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ مال ـ مۈلكىنى بۇزۇپ ـچېچىپ يەۋالماڭلار. (يېتىمگە ۋەسى بولغانلاردىن) كىمكى باي ئىكەن، (ۋەسى بولغانلىق ھەققى ئۈچۈن) يېتىمنىڭ مال ـ مۈلكىنى يېيىشتىن ئۆزىنى ساقلىسۇن، (سىلەردىن) كىمكى يوقسۇل ئىكەن، ئۇ (ئۆز ئەمگىكىنىڭ ھەققى ئۈچۈن) مۇۋاپىق رەۋىشتە يېسۇن، ئۇلار (يەنى بالاغەتكە يەتكەن يېتىملەر) نىڭ مال ـ مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىدىغان چاغدا باشقىلارنى گۇۋاھ قىلىپ قويۇڭلار، الله ھېساب ئېلىشقا يېتەرلىكتۇر. ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا (يەنى مېيىتنىڭ تەرەكىسىدە) ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار، ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئاياللارنىڭمۇ ھەسسىسى بار. مەيلى ئۇ (يەنى تەرەكە) ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ھەر ئادەم (الله نىڭ ئادىل شەرىئىتىدە) بەلگىلەنگەن ھەسسىسىنى ئالىدۇ. تەقسىمات ۋاقتىدا (ۋارىس ئەمەس) تۇغقانلار، (تۇغقان ئەمەس) يېتىملەر ۋە مىسكىنلەر ھازىر بولسا، ئۇلارغا بۇنىڭدىن (يەنى تەرەكىدىن

ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن بىر ئاز نەرسە) بېرىڭلار، ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار (يەنى بۇ كىچىكلەرنىڭ مېلى، بىزنىڭ ئەمەس دېگەنگە ئوخشاش ئۆزرىنى ئېيتىڭلار). (كىملەركى) ئۆزلىرىدىن قېلىپ قالىدىغان كىچىك بالىلىرى بولۇپ، ئۇلاردىن قانداق ئەندىشە قىلىدىغان بولسا، باشقىلارنىڭ قېلىپ قالغان كىچىك بالىلىرى ئۈچۈنمۇ شۇنداق ئەندىشە قىلسۇن، (يېتىملەرنىڭ ئىشىدا) اللہ دىن قورقسۇن ۋە توغرا سۆزنى ئېيتسۇن. زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى (ناھەق) يەۋالىدىغانلار، شۈبھىسىزكى، قورسىقىغا (قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ، ئۇلار يېنىپ تۇرغان ئوتقا (يەنى دوزاخقا) كىرىدۇ﴾.

— سۈرە نىسا 5 -، 6 -، 7 -، 8 -، 9 -، 10 - ئايەتلەر

سۆزلۈكلەر تەھلىللىرى

ٱلسُّفَهَآءِ: (ئەخمەقلەر)، بۇ سۆز «سەفىيھ» دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك ئىشلىتىلىشى بولۇپ، بىر نەرسىنى ئويلىيالمايدىغان، ئەقلى كام ئادەمنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ سۆز تومۇرى «ئەسسەفەھ» بولۇپ، لۇغەتتە يەڭگىللىك، ھەرىكەتچان دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ. ئايەتتە، پۇل - مېلىنى ياخشى باشقۇرالمايدىغان ياكى ئۇنى يولسىز يەرلەرگە بۇزۇپ - چېچىۋېتىدىغان ئادەمنى كۆرسىتىدۇ.

زەمەخشەرى «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿السُّفَهَاء﴾ دېگەن بۇ سۆز تېجەپ خەجلەشكە تېگىشلىك پۇل - مېلىنى بۇزۇپ چاچىدىغان، ئۇنى سەرمايە قىلىپ پايدا ئېلىشقا ۋە ياخشى باشقۇرۇشقا قادىر بولالمايدىغان كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ[1].

قِيَـٰمًا: (ئاساسى)، بۇ سۆز تۇرمۇشۇڭلارنى قامدايدىغان، تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى بولغان دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

وَٱبْتَلُوا: (سىناپ تۇرۇڭلار)، ئۇنىڭ سۆز تومۇرى «ئىبتىلائ» بولۇپ، سىنىماق دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. ئايەتتە، ئۇلارنىڭ ئەقلىنى ۋە پۇل - مېلىنى باشقۇرۇشىنى سىناپ تۇرۇڭلار، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

ءَانَسْتُم: (بايقىساڭلار)، ئۇنىڭ سۆز تومۇرى «ئىيناس» بولۇپ، كۆرمەك دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. اللہ تائالا مۇشۇ مەنىدە مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇ تۇر تېغى تەرىپىدە ئوت كۆردى﴾[2]. ئايەتتە، بىلسەڭلار، كۆرسەڭلار، بايقىساڭلار دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ.

[1] ئىمام زەمەخشەرىنىڭ «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرى، 1 - جىلد، 363 - بەت.
[2] سۈرە قەسەس، 29 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

رُشْدًا: (باشقۇرالايدىغان ھالەتنى)، بۇ سۆز، ياخشى ئىشلارنى ئۆزى تېپىپ قىلالىماق دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئايەتتە، مال ـ مۈلكنى جايىدا ساقلىيالايدىغان دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

إِسْرَافًا: (بۇزۇپ ـ چېچىپ)، بۇ سۆز چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىمەك، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىمەك، ئىسراپ قىلماق دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ.

وَبِدَارًا: (قورقۇپ)، بۇ سۆز تېزلەتمەك دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. ئايەتتە، يېتىمنىڭ چوڭ بولۇپ مېلىنى تەلەپ قىلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنىڭ مېلىنى يېيىشكە ئالدىراشنى كۆرسىتىدۇ.

فَلْيَسْتَعْفِفْ: (ئۆزىنى ساقلىسۇن)، بۇ سۆز بىر ئىشتىن قول يىغىش، ئۇنى قىلماسلىق، دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ.

حَسِيبًا: (ھېساب ئالغۇچى)، بۇ سۆز، اللّٰه سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلاردىن ھېساب ئېلىشقا ۋە قىلمىشلىرىڭلارغا قارىتا جازا ياكى مۇكاپات بېرىشكە يېتەرلىكتۇر، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەزھەرى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سۆزنىڭ ھېساب ئالغۇچى دېگەن مەنىنىمۇ، كۇپايە قىلغۇچى، دېگەن مەنىنىمۇ ئىپادىلەش ئېھتىمالى بار.» ئىككىنچى مەنىدە اللّٰه تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئى پەيغەمبەر! (يالغۇز) اللّٰه ساڭا ۋە ساڭا ئەگەشكەن مۆمىنلەرگە كۇپايە قىلغۇچىدۇر﴾[1].

ٱلْقِسْمَةَ: (تەقسىمات)، بۇ سۆز تەقسىمات دېگەن مەنىدە كەلگەن بولۇپ، ئايەتتە مىراس ئېلىشقا ھەقلىق بولغان كىشىلەر ئارىسىدىكى مىراس تەقسىماتىنى كۆرسىتىدۇ.

أُوْلُوا ٱلْقُرْبَىٰ: (تۇغقانلار)، بۇ سۆز مىراس ئېلىشتىن چەكلەنگەنلىكى ياكى ئانا تەرەپ تۇغقانلار بولغانلىقى ئۈچۈن مىراس ئالالمايدىغان تۇغقانلارنى كۆرسىتىدۇ.

قَوْلًا مَّعْرُوفًا: (چىرايلىق سۆز)، بۇ سۆزلەر، ئۇلارنى بىلدۈرىدىغان، كۆڭۈلنى ياسايدىغان چىرايلىق ۋە يۇمشاق سۆزلەر دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. سەئىد ئىبنى جۇبەير مۇنداق دەيدۇ: «ۋەسىي بولغان كىشى تۇغقانغا: بۇنى ئالغىن، اللّٰه ساڭا بەرىكەت بەرسۇن، مەن بۇ پۇل ـ مالغا ئىگە ئەمەسمەن، چۈنكى، ئۇ كىچىك باللارنىڭ پۇل ـ مېلىدۇر، دەيدۇ.»[2]

وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا: (يېنىپ تۇرغان ئوتقا كىرىدۇ)، بۇ جۈملە، ئۇلار قاتتىق ھارارىتى ۋە يالقۇنى بىلەن ئىنسانىنى كاۋاپ قىلىپ تاشلايدىغان دوزاختا كىرىدۇ ۋە ئۇنىڭ قاتتىق ھارارىتىنى تېتىيدۇ، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

---

[1] سۈرە ئەنفال، 64 ـ ئايەت.

[2] ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىر فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 20 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 50 ـ بەت. ئىمام زەمەخشەرىنىڭ «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 368 ـ بەت.

www.munber.org

ئايەتلەرنىڭ ئومۇمىي مەنىسى

الله تائالا ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىلارنى ئىنسانلارنىڭ تىرىكچىلىكىنىڭ ۋە تۇرمۇشىنىڭ ﴿ئاساسى قىلغان﴾ ماللىرىنى ئەخمەقلەرنىڭ باشقۇرۇشىغا تۇتقۇزۇپ قويۇشتىن مەنئى قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەكلىرىنى ۋە باشقا ھەر تۈرلۈك ئېھتىياجلىرىنى يېتەرلىك مىقداردا تەمىنلەپ تۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ. شۇنداقلا يېتىملەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغۇچىلارنى (يەنى ۋەسىلەرنى) يېتىملەرنى سىناپ تۇرۇشقا، ئەگەر ئۇلاردا دىنىي سالاھىيىتىنىڭ تولۇقلانغانلىقىنى، مال - مۈلكىنى ئۆزلىرى ساقلىيالايدىغان ھالەتكە يەتكەنلىكىنى كۆرسە، ﴿ئۇلارغا﴾ ئۇلارنىڭ ﴿مال - مۈلكىنى﴾ كېچىكتۈرمەستىن تاپشۇرۇپ بېرىشكە؛ ئۇلار چوڭ بولۇپ قولىمىزدىكى پۇل - ماللىرىنى ئېلىۋېلىشتىن ئىلگىرى بىز ئۆز ئىختىيارىمىز بويىچە سەرپ قىلىمىز دەپ، ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىنى ھەددىدىن زىيادە بۇزۇپ - چېچىپ ئىسراپ قىلىۋەتمەسلىككە بۇيرۇيدۇ.

يېتىمگە ۋەسى بولغانلاردىن ﴿كىمكى باي ئىكەن﴾، ۋەسى بولغانلىق ھەققى ئۈچۈن يېتىمنىڭ مال - مۈلكىنى يېيىشتىن ئۆزىنى ساقلىسۇن، ﴿كىمكى يوقسۇل ئىكەن﴾، ئۇ ئۆز ئەمگىكىنىڭ ھەققى ئۈچۈن مۇۋاپىق رەۋىشتە ﴿يېسۇن﴾. بالاغەتكە يەتكەن ﴿يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىدىغان چاغدا﴾ ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىنى تاپشۇرۇپ ئالغانلىقىدىن تېنىۋالماسلىقى ئۈچۈن ﴿باشقىلارنى گۇۋاھ قىلىپ قويۇڭلار، الله﴾ ھېساب ئېلىشقا ۋە كۆزىتىپ تۇرۇشقا ﴿يېتەرلىكتۇر﴾.

ئاندىن الله تائالا تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئەرلەرنىڭمۇ، ئاياللارنىڭمۇ الله تائالا ئۇلار ئۈچۈن ئادىل شەرىئىتى ۋە روشەن بايان قىلىنغان كىتابى قۇرئان كەرىمدە بەلگىلىگەن ھەسسىسى بارلىقىنى بايان قىلىدۇ. ھەمدە بۇ مىراستىن ھېچ نەرسە ئالالمايدىغان تۇغقانلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىنى ياساش ۋە ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىش نىيىتىدە ئاز - تولا نەرسە بېرىشكە بۇيرۇيدۇ.

ئاندىن الله تائالا يېتىملەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغۇچىلارنى ئۆزلىرىنىڭ ھىمايىسىدە ۋە قول ئاستىدىكى يېتىملەرگە زۇلۇم قىلىشتىن قورقىتىدۇ، ئۇلارنى ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئىنسان ئۆلگەندىن كېيىن كىچىك پەرزەنتلىرىنىڭ بېشىغا كېلىدىغانلاردىن قانداق ئەنسىرىسە، ئەنە شۇ يېتىملەر ھەققىدىمۇ شۇنداق ئەنسىرەپ اللهدىن قورقىشى كېرەك. گويا الله تائالا بۇ ئايەتتە: سىلەر ئۆلگەندىن كېيىن پەرزەنتلىرىڭلارغا قانداق مۇئامىلە قىلىنىشىنى ياخشى كۆرسەڭلار، سىلەرمۇ ئەنە شۇ يېتىملەرگە شۇنداق مۇئامىلە قىلىڭلار، دېمەكچى بولىدۇ.

ئاندىن الله تائالا بۇ ئايەتلەرنى دۈشمەنلىك قىلىپ ۋە ﴿زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى (ناھەق) يەۋالىدىغان﴾ زالىملارنىڭ جازاسىنى، ئۇلارنىڭ ھەقىقەتەن قىيامەت كۈنى قورساقلىرىدا لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرىدىغان ﴿ئوتنى يەۋالغان﴾

بولىدىغانلىقىنى، قاتتىق گۇرۇلدەپ يېنىپ تۇرىدىغان دوزاخ ئوتىغا كىرىدىغانلىقىنى بايان قىلىش بىلەن ئاخىرلاشتۇرىدۇ. الله بىزگە ئۇ دوزاختىن پاناھ بەرسۇن!

نازىل بولۇش سەۋەبلىرى

1 ـ جاھىلىيەت دەۋرىدىكى كىشىلەر ئاياللارغا ۋە كىچىك بالىلارغا مىراس بەرمەيتتى. ئۇلار مىراسنى چوڭ ئادەملەرنىڭ نېسىۋىسى قىلىشقان ئىدى. شۇڭا الله تائالا: ﴿ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا (يەنى مېيىتنىڭ تەرەكىسىدە) ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار، ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئاياللارنىڭمۇ ھەسسىسى بار...﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى[1].

2 ـ ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «جاھىلىيەت دەۋرىدىكى كىشىلەر قىزلارغا، بالاغەتكە يەتمىگەن ئوغۇل بالىلارغا مىراس بەرمەيتتى. ئەنسارىلاردىن ئەۋس ئىبنى سابىت ئىسىملىك بىر ئادەم ئىككى قىز ۋە بىر كىچىك ئوغۇلنى قالدۇرۇپ ۋاپات بولۇپ كەتتى. ئاندىن ئۇ ئوغۇلنىڭ تاغىسىنىڭ ئىككى ئوغلى كېلىپ ئۇنىڭ مىراسىنىڭ ھەممىنى ئېلىپ كەتتى. ئۆلگۈچىنىڭ ئايالى ئۇ ئىككى ئوغۇلغا: بۇ ئىككى قىزىمنى ئەمرىڭلارغا ئېلىڭلار، دېدى. بۇ قىزلار چىرايلىق ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئۇلارنى ئېلىشقا قوشۇلمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئايال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئەھۋالنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەردى. ئاندىن ﴿ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا (يەنى مېيىتنىڭ تەرەكىسىدە) ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار، ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئاياللارنىڭمۇ ھەسسىسى بار...﴾ دېگەن ئايەت نازىل بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئىككى ئادەمگە دەرھال ئادەم ئەۋەتتى ۋە ئۇلارغا: «مىراستىن ھېچ نەرسىنى مىدىرلاتماڭلار، ماڭا ھەققەتەن مىراستىن ئەرنىڭمۇ، ئاياللىڭمۇ ھەسسىسى بارلىقى خەۋەر قىلىندى» دېدى. ئاندىن الله تائالانىڭ: ﴿الله باللىرىڭلار (غا تېگىدىغان مىراس) ھەققىدە تەۋسىيە قىلىدۇكى...﴾[2] دېگەن سۆزى نازىل بولدى.»[3]

[1] ئىمام سۇيۇتىنىڭ «ئەددۇررۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابى، 2 ـ جىلد، 123 ـ بەت. ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 454 ـ بەت.
[2] سۈرە نىسا، 11 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] ئىمام سۇيۇتىنىڭ «ئەددۇررۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابى، 2 ـ جىلد، 122 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 45 ـ بەت.

www.munber.org

تەپسىرنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك نۇقتىلىرى

1 ـ يېتىملەرنىڭ مال ـ مۈلكى ئەمەلىيەتتە يېتىملەرگە ئائىت تۇرۇقلۇق يېتىملەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغانلارغا نىسبەت بېرىلدى. مانا بۇ، ئىسلام ئۈممىتى ئەزالىرىنىڭ ئۆزئارا كاپالەتلىك قىلىشىغا ئەسكەرتىش بەرگەنلىكى، مال ـ مۈلكنى ياخشى ساقلاشقا، بۇزۇپ ـ چېچىۋەتمەسلىككە رىغبەتلەندۈرگەنلىكىدۇر. شەك ـ شۈبھىسىزكى، ئەخمەق ئادەمنىڭ پۇل ـ مالنى بۇزۇپ ـ چېچىشى جەمئىيەتكە زىيان كەلتۈرىدۇ. بۇ، اللہ تائالانىڭ: ﴿سىلەر ئۆزەڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار﴾[1] دېگەن سۆزىگە ئوخشايدۇ. اللہ تائالا بۇ ئايەتتىمۇ جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئۆزئارا كاپالەتلىك قىلىشىدىن ئىبارەت بۇ نۇقتىنى ئەسكەرتىش ئۈچۈن باشقىلارنى ئۆلتۈرۈشنى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈش دېگەن سۆز ئىبارىسى بىلەن ئىپادىلىدى.

ئىمام فەخرۇددىن رازى مۇنداق دەيدۇ: «پۇل ـ مال ئىنسانىيەت پايدىلىنىدىغان نەرسىدۇر. شۇڭا بۇ نۇقتا كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئەخمەقلەرنىڭ مال ـ مۈلكى ئۇلارغا ئىگىدارچىلىق قىلىدىغانلارغا نىسبەت بېرىلدى.»[2]

2 ـ پۇل ـ مال ئىنسانىنىڭ ھايات قېلىشىغا، ئۇنىڭ تىرىكچىلىك ۋە تۇرمۇش ئىشلىرىنىڭ ئاساسىغا سەۋەب بولغانلىقى ئۈچۈن اللہ تائالا ئۇنى «تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى» دەپ ئاتىدى. شۇڭا سەلەفلەر مۇنداق دەيتتى: «مال ـ مۈلك مۆمىنىنىڭ قورالىدۇر. اللہ تائالا مېنىڭدىن ھېساب ئالىدىغان مال ـ مۈلكنى قالدۇرغىنىم كىشىلەرگە موھتاج بولۇپ قالغىنىمدىن ياخشىدۇر.»[3]

3 ـ زەمەخشەرى مۇنداق دەيدۇ: «ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان ماللىرىنى باشقۇرالايدىغان ھالەت ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجلىرىغا ئىشلىتەلەيدىغان ۋە تىجارەت قىلىشنى بىلگىدەك بولغان ھالەتنى كۆرسىتىدۇ.»[4]

4 ـ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان «يېيىشتىن ئۆزىنى ساقلىسۇن» دېگەن سۆز بىلەن «مۇۋاپىق رەۋىشتە يېسۇن» دېگەن سۆزلەر يېتىمنىڭ مېلىنى ئىدارە قىلىپ باشقۇرغانلىق ئۈچۈن يېتىمنىڭ مېلىدا ۋەسىنىڭ ھەققى بارلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭغا: مېنىڭ تەربىيەمدە بىر يېتىم بار، ئۇنىڭ مېلىدىن يېسەم بولامدۇ؟ دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەرمايە قىلىپ ئىشلىتىۋالماستىن، ئۆزەڭنىڭ مېلىنى ئاياپ ئۇنىڭ مېلىنى يېمەستىن، مۇۋاپىق رەۋىشتە يېگىن» دېگەن. ئۇ: ئۇنى ئۇرسام بولامدۇ؟

---

[1] سۈرە نىسا، 29 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 9 ـ جىلد، 184 ـ بەت.
[3] ئىمام زەمەخشەرىنىڭ «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 363 ـ بەت.
[4] ئىمام زەمەخشەرىنىڭ «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 365 ـ بەت.

دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۆزەڭنىڭ بالىسىنى ئۇرغان سەۋەبلەر تۈپەيلى ئۇرساڭ بولىدۇ» دېگەن[1].

5 ـ اللە تائالا: «ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئەرلەرنىڭ ۋە ئاياللارنىڭ ھەسسىسى بار...» دېسە، ئەلۋەتتە كۇپايە قىلاتتى. لېكىن ئاياللارنىڭ ئىشىغا ئەھمىيەت بېرىش، ئۇلارنىڭ ئەسلىدىنلا مىراس ئېلىشقا ھەقلىق ئىكەنلىكىنى جاكارلاش ۋە جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ ھۆكمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئۈچۈن ئۇنى تەپسىلى بايان قىلىش ئۇسلۇبى تاللاندى. ئۇلار جاھىلىيەت دەۋرىدە: ئاتقا مىنالمايدىغان، قورال تۇتالمايدىغان، ئۇرۇش قىلالمايدىغان كىشىلەرگە قانداقمۇ مىراس بېرىمىز؟ دېيىشىپ، ئاياللارغا ۋە كىچىك باللارغا مىراس بەرمەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن اللە تائالا بۇ ھۆكۈمنى تەپسىلى بايان قىلدى. ئۇلۇغ قۇرئاننى ياخشى مۇلاھىزە قىلساڭ، ئۇنىڭ سىرلىرىنى بىلەلەيسەن.

6 ـ يېپىلىدىغان نەرسىلەر قورساقتا يېپىلىدىغان تۇرۇقلۇق يەنە قورساقنى تىلغا ئېلىش بۇ مەنىنى تېخىمۇ تەكىتلەش ۋە مۇبالىغە قىلىش ئۈچۈندۇر. بۇ بىراۋنىڭ: كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، قۇلۇقۇم بىلەن ئاڭلىدىم دېگەن سۆزىگە ئوخشايدۇ. بۇ يەنە اللە تائالانىڭ: ﴿لېكىن كۆكرەكلەردىكى قەلبلەر كور بولىدۇ﴾[2] ﴿بۇ (يەنى ئۆز پۇشتۇڭلاردىن بولمىغانلارنى بالا دېيىش) پەقەت ئاغزىڭلاردا ئېيتىلغان سۆزدۇر﴾[3] ﴿مەيلى ئىككى قانىتى بىلەن ئۇچىدىغان ئۇچار قۇش بولسۇن﴾[4] دېگەن سۆزلىرىگە ئوخشايدۇ. بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسىدىن مەقسەت شۇ مەنىنى تەكىتلەش ۋە مۇبالىغە قىلىش ئۈچۈندۇر. ئايەتتە يەنە يېتىمنىڭ مېلىنى يېيىشنىڭ ناھايىتى يامان ئىش ئىكەنلىكى ئىپادىلىنىدۇ.

7 ـ ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «يېيىلگەن نەرسە كەلگۈسى ئېتىبارى بىلەن ئوت دەپ ئاتالدى. بۇ، يۇسۇف ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلىدا اللە تائالانىڭ: ﴿مەن چۈشۈمدە ئۆزەمنى (ئۈزۈمدىن) ھاراق سىقىۋاتقان كۆرۈپتىمەن﴾[5] دېگەن سۆزىگە ئوخشايدۇ. يەنى ئۈزۈم كەلگۈسىدە ھاراققا ئايلىنىدۇ. ئايەتتىكى ئوت ھارام نەرسىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، ھارام نەرسە ئوتتا كۆيۈشنى ۋاجىپ قىلىپ قويىدۇ. شۇڭا اللە تائالا ئۇنى ئۆز ئىسمى بىلەن ئاتىغان.»[6]

8 ـ فەخرۇددىن رازى مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، قورسىقىغا (قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ﴾ دېگەن بۇ قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش اللە تائالانىڭ رەھمىتىنىڭ ناھايىتى كەڭ، ئەپۇسى ۋە پەزلىنىڭ ناھايىتى كۆپ ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، يېتىملەر يېتىم ـ يېسىرلىكتە ئىنتايىن بىچارە ھالەتلەرگە يېتىپ قالىدىغان

---

[1] ئىمام سۇيۇتىنىڭ «ئەددۇررۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابى، 2 ـ جىلد، 122 ـ بەت. ئىمام زەمەخشەرىنىڭ «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 366 ـ بەت.
[2] سۈرە ھەج، 46 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] سۈرە ئەھزاب، 4 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[4] سۈرە ئەنئام، 38 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[5] سۈرە يۇسۇف، 36 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[6] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 53 ـ بەت.

www.munber.org

بولغاچقا، اللہ تائالامۇ ئۇلارغا ئىنتايىن بەك كۆڭۈل بۆلگەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى اللہ تائالانىڭ يېتىملەرگە بولغان رەھمىتىدۇر[1].

شەرىئەت ھۆكۈملىرى

بىرىنچى ھۆكۈم

ئايەتتىكى كەرىمدىكى ﴿السُّفَهَاء﴾ دېگەن سۆز نېمە مەنىنى ئىپادىلەيدۇ؟

تەپسىرشۇناسلار ئايەتتىكى كەرىمدىكى ﴿السُّفَهَاء﴾ دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق بىرقانچە قاراشقا كەلگەن:

بەزىلەر مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سۆز ئەقىل ـ ئىدراكى تولۇقلانمىغان كىچىك بالىلارنى كۆرسىتىدۇ.» بۇ قاراش زۆھرى ۋە ئىبنى زەيدتىن نەقىل قىلىنغان.

يەنە بەزىلەر مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سۆز ئىسراپخور ئاياللارنى كۆرسىتىدۇ. مەيلى ئېرى بار ئاياللار بولسۇن، مەيلى ئانا بولغان ئاياللار بولسۇن، مەيلى قىزلار بولسۇن ئوخشاشتۇر.» بۇ قاراش مۇجاھىد ۋە زەھھاكتىن نەقىل قىلىنغان.

ھەسەن، قەتادە ۋە ئىبنى ئابباس قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سۆز ئاياللارنى ۋە كىچىك بالىلارنى كۆرسىتىدۇ.»

يەنە بەزىلەر مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سۆز پۇل ـ مېلىنى جايىدا باشقۇرالمىغىدەك ئەقىل ـ ئىدراككا ئىگە ئەمەس ھەممە ئادەمنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭغا كىچىك بالىلار، ئاياللار، يېتىملەر ۋە بۇ سۈپەت بىلەن سۈپەتلىنىدىغان ھەممە ئادەم كىرىدۇ.» بۇ قاراش مەزكۇر قاراشلارنىڭ ئەڭ توغرىسى بولۇپ، تەبەرىمۇ مۇشۇ قاراشنى تاللىغان. چۈنكى، ئۇ سۆز ئامىباب مەنىگە ئىگە بولۇپ، ئۇنى دەلىلسىز خاسلاشتۇرۇش دۇرۇس ئەمەس.

تەبەرى مۇنداق دەيدۇ: «شەك ـ شۈبھىسىزكى، اللہ تائالا بۇ سۆزنى ئەخمەقلىق قىلىدىغان كىشىلەردىن ھېچ بىرىنى خاسلاشتۇرماستىن، ئامىباب مەنىگە ئىگە ھالدا تىلغا ئالدى. شۇڭا ھېچكىمنىڭ مەيلى كىچىك بالا بولسۇن ياكى چوڭ ئادەم بولسۇن، مەيلى ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن، ئەقلىنى جايىدا ئىشلىتەلمەيدىغان ئادەمگە ئۇنىڭ پۇل ـ مېلىنى بېرىشى دۇرۇس ئەمەس. پۇل ـ مېلىنى ئىشلىتىشتە ئەخمەقلىق قىلىدىغان ئادەمگە ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى ئۇنىڭ پۇل ـ مېلىنى قولىغا بەرمەي، ئېھتىياجىنى ئۇتتۇرلۇق تەمىنلەپ تۇرۇشى لازىم. چۈنكى، ئۇ پۇل ـ مېلىنى ئۆزى باشقۇرسا، ئىسراپ قىلىۋېتىدۇ، بۇزۇپ ـ چېچىۋېتىدۇ، يامان يوللارغا ئىشلىتىدۇ.»[2]

---

[1] ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 9 ـ جىلد، 200 ـ بەت.
[2] ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 4 ـ جىلد، 247 ـ بەت.

ئىككىنچى ھۆكۈم

ئەخمەقلىق قىلىدىغان ئادەم پۇل ـ مېلىنى ئىشلىتىشتىن مەنئى قىلىنامدۇ؟

فىقھىشۇناسلار بۇ ئايىتى كەرىمنى ئەخمەقلىق قىلىدىغان ئادەمنىڭ قولىغا پۇل ـ مېلىنى بەرمەسلىكنىڭ ۋاجىپ ئىكەنلىكىگە دەلىل قىلىدۇ. چۈنكى، الله تائالا بىزنى ئەخمەقلەرنىڭ پۇل ـ مېلىنى ئۇلارنىڭ ئۇنى باشقۇرالايدىغان بولغانلىقىنى ۋە بالاغەت يېشىغا يەتكەنلىكىنى بايقىغانغا قەدەر ئۇلارغا تاپشۇرۇپ بېرىشتىن توستى.

ئۇلارنىڭ پۇل ـ مېلىنى ئۆزلىرى ئىشلىتىشنى مەنئى قىلىش بىرقانچە تۈرلۈك بولىدۇ. بەزىدە ئۇ كىچىك بولغانلىقى ئۈچۈن مەنئى قىلىنىدۇ. چۈنكى، كىچىك بالا يىراقنى كۆرەلمەيدۇ، سۆزنى جايىدا قىلالمايدۇ. بەزىدە ئۇ ساراڭ بولغانلىقى ئۈچۈن مەنئى قىلىنىدۇ. چۈنكى، ساراڭ ئادەم ئەقلىدىن كېتىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئېلىم ـ بېرىم ئىشلىرىنى قىلىش سالاھىيىتىنى يوقاتقان بولىدۇ. بەزىدە ئۇ ئەخمەق بولغانلىقى ئۈچۈن مەنئى قىلىنىدۇ. چۈنكى، ئەخمەق ئادەمنىڭ ئەقلى ۋە دىنى كەم بولغانلىقى ئۈچۈن پۇل ـ مېلىنى بۇزۇپ ـ چېچىۋېتىدۇ ياكى يامان ئىشلارغا ئىشلىتىپ قويىدۇ. بەزىدە ۋەيران بولغانلىقى ئۈچۈن مەنئى قىلىنىدۇ. چۈنكى، ئىپلاس بولغان ئادەم ھەر تەرەپتىن قەرزگە بۇغۇلۇپ كەتكەنلىكى، قولىدا بار پۇل ـ مالنىڭ قەرزنى تۆلەشكە يەتمەيدىغانلىقى ئۈچۈن قەرز ئىگىلىرى ھاكىمدىن ئۇنى قولىدا بار پۇل ـ مېلىنى ئىشلىتىشنى مەنئى قىلىشنى تەلەپ قىلسا، ئۇ مەنئى قىلىنىدۇ. ئەنە شۇ كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بىز ئوتتۇرىغا قويغان سەۋەبلەر تۈپەيلى ئۆز مال ـ مۈلكلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ ئىشلىتىشى مەنئى قىلىنىدۇ.

فىقھىشۇناسلار كىچىك بالىنىڭ مېلىنى ئۇ بالاغەت يېشىغا يەتكەنگە ۋە ئۇنىڭ ئۆز مېلىنى ئۆزى باشقۇرالايدىغان بولغانلىقىنى بايقىغانغا قەدەر ئۇنىڭ قولىغا بەرمەسلىككە ئىتتىپاق كەلگەن. چۈنكى، الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿يېتىملەرنى بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر سىناپ تۇرۇڭلار، ئۇلاردا ماللىرىنى باشقۇرالايدىغان ھالەتنى بايقىساڭلار، ئۇلارغا مال ـ مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار﴾. بۇ ئايەت كىچىك بالىنىڭ بالاغەتكە يېتىشى ۋە ئۆزىنىڭ مېلىنى ئۆزى توغرا دۇرۇس ئىشلىتەلەيدىغان بولۇشىدىن ئىبارەت ئىككى شەرتنى شەرت قىلىدۇ.

ئىمام شافىئىي مۇنداق دەيدۇ: «پۇل ـ مېلىنى ياخشى ئىشلىتەلەيدىغان بولۇشى بىلەن بىرگە يەنە دىندا ياخشى بولۇش شەرتى چوقۇم قوشۇلۇشى كېرەك.» ئىمام شافىئىي پاسىقنى ئۆز مېلىنى ئۆزى ئىشلىتىشتىن مەنئى قىلىش كېرەك دەپ قارايدۇ. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە بۇنىڭ ئەكسىچە قارايدۇ.

بۇ ئىختىلاپنىڭ سەۋەبى «ئۆز مېلىنى ئۆزى باشقۇرالايدىغان ھالەت» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىگە قايتىدۇ. ئىبنى جەرىر تەبەرى بۇ سۆزنىڭ تەپسىرىدە سەلەف ئۆلىمالىرىنىڭ قاراشلىرىنى مۇنداق نەقىل قىلىدۇ: مۇجاھىد ئۇنى: «ئەقلىنى قولىغا ئالغان ھالەت» دەپ تەپسىر قىلسا، قەتادە: «ئەقلى ۋە دىنىي جەھەتتە ياخشى ـ يامانني پەرق ئەتكەن

ھالەت» دەپ تەپسىر قىلىدۇ. ئىبنى ئاbbas: «پۇل - مېلىنى ياخشى باشقۇرغىدەك ھالەت» دەپ تەپسىر قىلىدۇ. ئاندىن ئىبنى جەرىر تەبەرى مۇنداق دەيدۇ: «مەن بۇ سۆزلەرنىڭ ئىچىدە ئەقلىنى قولىغا ئالغان ۋە پۇل - مېلىنى ياخشى باشقۇرغىدەك بولغان ھالەت دېگەن سۆزلەرنى توغرا دەپ قارايمەن. چۈنكى، ئەقلى جايىدا ۋە پۇل - مېلىنى ياخشى ئىدارە قىلىدىغان ئادەمنىڭ، گەرچە ئۇ دىنىي جەھەتتە پاسىق بولسىمۇ، پۇل - مېلىنى ئۆزى ئىشلىتىش مەنئى قىلىنىشقا ۋە قولىدىكى مال - مۈلكى ئېلىنىۋېلىشقا تېگىشلىك ئادەملەردىن بولمايدىغانلىقىغا ھەممە بىرلىككە كەلگەن.»①

مەن مۇنداق دەپ قارايمەن: ھەممە پاسىق پۇل - مېلىنى ئۆزى ئىشلىتىشتىن مەنئى قىلىنماسلىقى لازىم. چۈنكى، مەنئى قىلىش ئىنسانىي قەدىر - قىممەتنى چۈشۈرىدۇ. شۇڭا بۇ مەسىلىدە مۇنداق دېيىلىشى كېرەك: ئەگەر پاسىقنىڭ ئىشلىگەن گۇناھى پۇل - مالنى ھاراق ئىچىش ۋە باشقا يامان ئىشلارنى قىلىش ئۈچۈن سەرپ قىلغانغا ئوخشاش ئىقتىسادىي زىيانى ئۆز ئىچىگە ئالسا، بۇ ھالدا ئۇ ئۆز مېلىنى ئۆزى ئىشلىتىشتىن مەنئى قىلىنىشى ۋاجىپ بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ گۇناھى رامىزاندا روزا تۇتمىغانغا ئوخشاش دىنىي ئىشلارغا ئالاقىدار بولسا، بۇ ھالدا ئۇنى ئۆز مېلىنى ئۆزى ئىشلىتىشتىن مەنئى قىلىش ۋاجىپ بولمايدۇ.

مانا بۇ، تەپسىرشۇناسلارنىڭ ئۇستازى ئىبنى جەرىر تەبەرى كۈچلەندۈرگەن قاراشنىڭ ئۆزىدۇر. ئايىتى كەرىمۇ ئىشارەت يولى بىلەن مۇشۇ قاراشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، ﴿ئۇلاردا ماللىرىنى باشقۇرالايدىغان ھالەتنى بايقىساڭلار﴾ دېگەن ئايەتتە «باشقۇرالايدىغان ھالەت» دېگەن مەنىنى ئىپادىلىگەن «رشدا» دېگەن سۆز ئېنىقسىز دەرىجىدە كەلتۈرۈلگەن بولۇپ، باشقۇرالايدىغان ھالەتنىڭ بىر قىسمىنى يەنى پۇل - ماللىرىنى جايىدا ئىشلىتەلەيدىغان ھالەتنى بايقىساڭلار دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. شۇڭا ئۇ سۆز ئېنىق دەرىجىدە كەلتۈرۈلمىگەن. بۇ ھەقتىكى ئەڭ چوڭ مەقسەت شۇكى، پۇل - مالنى ئىسراپ قىلىۋەتمەي، جايىدا ئىدارە قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. ئىبنى جەرىر تەبەرى تاللىغان قاراش مۇشۇ جەھەتتىن كۈچلۈكتۇر②.

ئۈچىنچى ھۆكۈم

چوڭ ئادەم ئۆزىنىڭ مېلىنى ئۆزى ئىشلىتىشتىن مەنئى قىلىنامدۇ؟

كۆپچىلىك ئۆلىمالار: ئەگەر چوڭ ئادەم ئەخمەق بولسا، خوددى كىچىك بالا ئۆز مېلىنى ئۆزى ئىشلىتىشتىن مەنئى قىلىنغاندەك مەنئى قىلىنىدۇ، دەپ قارايدۇ.

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە: كىمكى 25 ياشقا كىرسە، مەيلى ئۇ مېلىنى باشقۇرالايدىغان بولسۇن ياكى باشقۇرالمايدىغان بولسۇن، ئۇنىڭ مېلى ئۆزىگە تاپشۇرۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

---

① ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 4 - جىلد، 253 - بەت.
② بۇ مەسىلىنى تەپسىلى كۆرۈش ئۈچۈن ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 9 - جىلد، 188 - بېتىگە قاراڭ.

ئەللامە قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ئۆلىمالار چوڭ ئادەمنى مەنئى قىلىش ھەققىدە مۇنداق قاراشلارغا كەلدى، ئىمام مالىك ۋە كۆپچىلىك فىقھشۇناسلار ئۇنى مەنئى قىلىش كېرەك، دەيدۇ، ئىمام ئەبۇ ھەنىفە: بالاغەتكە يەتكەن ئەقىللىق ئادەم پۇل - مېلىنى بۇزۇپ چاچمىسىلا مەنئى قىلىنمايدۇ، ئەگەر پۇل - مېلىنى بۇزۇپ چاچسا، 25 ياشقا كىرگىچە پۇل - مېلىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ، 25 ياشقا كىرگەندە ئۇنىڭ ھالى نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر تاپشۇرۇپ بېرىلىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن پۇل - مېلىنى بۇزۇپ چاچسۇن ياكى بۇزۇپ چاچمىسۇن بەرىبىردۇر، چۈنكى، ئۇ بۇ ۋاقىتتا ئۆزىنى توختاتقان ئادەمگە ئايلىنىدۇ. مەن ئۆزىنى توختاتقان ئادەم دېيىلىدىغان كىشىنى پۇل - مېلىنى ئۆزى ئىشلىتىشنى مەنئى قىلىشتىن خىجىل بولىمەن دەيدۇ.»[1]

مەن مۇنداق دەپ قارايمەن: كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشى توغرىدۇر، ئۇ ئەبۇ يۇسۇف ۋە مۇھەممەدنىڭمۇ قارىشىدۇر. بۇ مەسىلىدە ياش ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. شۇنداق ئادەممۇ باركى، 50 ياشقا كىرسىمۇ يەنىلا ئەخمەقلىق قىلىدۇ، پۇل - مېلىنى ئىسراپ قىلىدۇ ۋە بۇزۇپ چاچىدۇ. شۇڭا ئۇنداق ئادەمنى مەنئى قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ. چۈنكى، كىچىك بالىمۇ پۇل - مېلىنى ساقلاشقا ۋە ئۇنىڭدىن قانداق مەنپەئەتلىنىشكە يېتەكلەيدىغان ئەقلى توشمىغانلىقى ئۈچۈنلا پۇل - مېلىنى ئۆزى ئىشلىتىشتىن مەنئى قىلىنىدۇ. ئەگەر بۇ ئۇقۇم ياشىنىپ قالغان ئادەم بىلەن ياش ئادەمدە تېپىلسا، ئۇلار كىچىك بالىنىڭ ھۆكمىدە بولىدۇ. شۇڭا بۇ ئايىتى كەرىمنىڭ زاھىرى مەنىسىگە ئەمەل قىلغان ئاساستا، ئۇلاردىن ئۆزلىرىنىڭ ماللىرىنى ئۆزلىرى باشقۇرالايدىغان ھالەت بايقالمىغان ئىكەن، ئۇلارغا پۇل - مېلىنى بېرىشنى مەنئى قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: «بەزى ئادەملەرنىڭ ساقلى چىقىپ، چېچىغا ئاق سانچىلغان تەقدىردىمۇ، ئۆزلىرىگە نېمىنى ئېلىپ، باشقىلارغا نېمىنى بېرىشتە ئەقلى ئاجىزلىق قىلىدۇ.»[2]

تۆتىنچى ھۆكۈم

يېتىمنىڭ مېلىدىن ۋەسىنىڭ يېيىشى دۇرۇس بولامدۇ؟

الله تائالانىڭ: ﴿(يېتىمگە ۋەسى بولغانلاردىن) كىمكى باي ئىكەن، (ۋەسى بولغانلىق ھەققى ئۈچۈن) يېتىمنىڭ مال - مۈلكىنى يېيىشتىن ئۆزىنى ساقلىسۇن، (سىلەردىن) كىمكى يوقسۇل ئىكەن، ئۇ (ئۆز ئەمگىكىنىڭ ھەققى ئۈچۈن) مۇۋاپىق رەۋىشتە يېسۇن﴾ دېگەن سۆزى، ئەگەر ۋەسى كەمبەغەل بولغان تەقدىردە يېتىمنىڭ مېلىدىن ئىسراپ قىلماستىن ھاجەت مىقدارى يېيىشىنىڭ دۇرۇسلىقىنى، باي بولغان تەقدىردە يېتىمنىڭ

[1] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 30 ـ بەت.
[2] ئىمام ئىبنۇل ئەرەبىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 323 ـ بەت. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 4 ـ جىلد، 206 ـ بەت.

www.munber.org

مېلىدىن يېيىشتىن ساقلىنىشىنىڭ ۋاجىپلىقىنى ۋە الله ئۆزىگە رىزىق قىلىپ بەرگەن بايلىق بىلەن قانائەت قىلىشىنىڭ لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ.

ئۆلىمالار يېتىمنىڭ مېلىغا موھتاج بولۇپ قالغان ۋەسىنىڭ ئۆزىگە يېتەرلىك مىقداردا ئىنساپ بىلەن ئېلىپ يېيىشىنىڭ دۇرۇسلىقىغا ئىتتىپاق كەلگەن. باي بولغاندا ئۇنى تۆلەپ بېرەمدۇ؟ دېگەن مەسىلىدە بىر قانچە خىل قاراشقا كەلگەن.

بەزىلەر: ئۇنى تۆلەپ بەرمەيدۇ، چۈنكى، الله تائالا ئۇنىڭغا مۇۋاپىق رەۋىشتە يېيىشكە رۇخسەت قىلغان. بۇ يېتىمگە قارىغان ئەمگەك ھەققىنىڭ ئورنىدا بولىدۇ دەپ قارايدۇ. بۇ قاراش ئىمام ئەھمەد (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) تىن رىۋايەت قىلىنغان.

يەنە بەزىلەر: ئۇنى تۆلەپ بېرىش ۋاجىپ بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇلار ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى دەلىل قىلىدۇ: «مەن ئۆزەمنى الله نىڭ مېلىدىن يەنى دۆلەت خەزىنىسىدىن يېيىشتە يېتىمنىڭ مېلىدىن يەيدىغان ۋەسىنىڭ ئورنىدا قويىمەن، ئەگەر باي بولسام، ئۇنىڭدىن يېيىشتىن ساقلىنىمەن، ئەگەر موھتاج بولۇپ قالسام مۇۋاپىق رەۋىشتە يەيمەن، باي بولغاندىن كېيىن تۆلەپ بېرىمەن.»

ئىمام جەسساسنىڭ رىۋايەت قىلغىنىدەك، ھەنەفى مەزھىبىدىكىلەر: «ۋەسى مەيلى باي بولسۇن ياكى كەمبەغەل بولسۇن، يېتىمنىڭ مېلىنى قەرز ھېسابىدا ئالسىمۇ، شۇنداقلا ھېچ سەۋەبسىز ئالسىمۇ بولمايدۇ» دەيدۇ. ئۇلار مۇنۇ ئايەتلەرنىڭ ئامىباب مەنىدە ئىكەنلىكىنى دەلىل قىلىدۇ: ﴿يېتىملەرنىڭ مال ـ مۈلكىنى (ئۇلار بالاغەتكە يەتكەن چاغدا) بېرىڭلار﴾[1] ﴿زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال ـ مۈلكىنى (ناھەق) يەۋالىدىغانلار، شۈبھىسىزكى، قورسىقىغا (قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ﴾ ﴿يېتىملەرگە ھەققانىي بولۇشۇڭلار ھەققىدە پەتىۋا بېرىدۇ﴾[2] ﴿بىر ـ بىرىڭلارنىڭ ماللىرىنى ناھەق يەۋالماڭلار﴾[3].

ئىمام جەسساس مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەتلەر ۋەسىگە يېتىمنىڭ مېلى ھەققىدە كەسكىن ھۆكۈم قىلىپ بېرىدۇ. الله تائالانىڭ: ﴿كىمكى يوقسۇل ئىكەن، ئۇ (ئۆز ئەمگىكىنىڭ ھەققى ئۈچۈن) مۇۋاپىق رەۋىشتە يېسۇن﴾ دېگەن سۆزى ئېھتىماللىقنى ئىپادىلەيدۇ. شۇڭا بۇ ئايەتنى ھۆكمى كەسكىن بولغان ئەنە شۇ ئايەتلەرگە قايتۇرۇش كېرەك.»

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: ﴿كىمكى يوقسۇل ئىكەن، ئۇ (ئۆز ئەمگىكىنىڭ ھەققى ئۈچۈن) مۇۋاپىق رەۋىشتە يېسۇن﴾ دېگەن ئايەتنىڭ ھۆكمىنى ﴿زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال ـ مۈلكىنى (ناھەق) يەۋالىدىغانلار،

---

[1] سۈرە نىسا، 2 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] سۈرە نىسا، 127 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] سۈرە بەقەرە، 188 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

شۈبھىسىزكى، قورسىقىغا (قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ﴾ دېگەن ئايەتنىڭ ھۆكمى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ[1].

كۈچلۈك قاراش

ئىمام تەبەرى يېتىمنىڭ مېلىنى قەرز ھېسابىدا ئېلىشنىڭ دۇرۇسلىقىدىن ئىبارەت ئالدىنقى قاراشنى كۈچلەندۈرىدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «بۇ قاراشلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ توغرا بولغىنى الله تائالانىڭ: ﴿مۇۋاپىق رەۋىشتە يېسۇن﴾ دېگەن سۆزى، يېتىمنىڭ مېلىنى يېيىشكە موھتاج بولۇپ قالغان ۋە ئۇنى يېيىش زۆرۈرىيەت بولۇپ قالغان ئەھۋال ئاستىدا قەرز ھېسابىدا يېيىشنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئەھۋال ئاستىدا ۋەسىينىڭ يېتىمنىڭ مېلىنى يېيىشى دۇرۇس ئەمەس دېگۈچىلەرنىڭ قارىشىدۇر.»[2]

بۇ قاراش كۈچلۈك بولۇش ئېھتىمالىغا يېقىندۇر. چۈنكى، ئۇ بۇ ھەقتىكى دەلىللەرنى بىرلەشتۈرىدۇ.

ئايەتلەر كۆرسىتىدىغان ئەھمىيەتلىك نۇقتىلار

1 - ئەخمەقلەردە ئۆزلىرىنىڭ ماللىرىنى ئۆزلىرى باشقۇرالايدىغان ۋە پايدىلىق ئىشلارغا ئىشلىتەلەيدىغان ھالەت بايقالغىچە ئۇلارنى ماللىرىنى ئىشلىتىشتىن مەنئى قىلىش ۋاجىپتۇر.

2 - پۇل - ماللىرىنى ئۆزلىرى ئىشلىتىشتىن مەنئى قىلىنغانلارنى يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك ۋە باشقا ئېھتىياجلىرى بىلەن تەمىنلەش لازىم.

3 - يېتىملەرنىڭ ئۆز ماللىرىنى ئۆزلىرى باشقۇرالايدىغان ھالەتكە يەتكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەرنى بىلىش ئۈچۈن ئۇلار بالاغەتكە يەتكەندە ماللىرىنى تاپشۇرۇپ بېرىشتىن بۇرۇن ئۇلارنى سىناپ بېقىش لازىم.

4 - يېتىملەرگە ئۇلارنىڭ ماللىرىنى تاپشۇرۇپ بەرگەندە ئۇلارنىڭ تېنۇۋېلىشىنىڭ ۋە ئىنكار قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن گۇۋاھچىلارنى گۇۋاھ قىلىش زۆرۈردۇر.

5 - ئىسلام دىنى مىراس ھۆكمىنى بېكىتىپ، تۇغقانلاردىن قالغان پۇل - ماللاردا ئەرلەرنىڭمۇ، ئاياللارنىڭمۇ مىراس ئېلىش ھەققى بارلىقىنى بەلگىلەيدۇ.

6 - يېتىملەرگە ياخشىلىق قىلىش ۋە ئۇلاردىن خۇددى ئىنسان ئۆلگەندىن كېيىن ئۆز پەرزەنتلىرىدىن ئەنسىرىگەندەك ئەنسىرەش ۋاجىپتۇر.

[1] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 - جىلد، 42 - بەت. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 4 - جىلد، 208 - بەت. ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 9 - جىلد، 191 - بەت.
[2] ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 4 - جىلد، 260 - بەت.

www.munber.org

7 - يېتىملــەرنىڭ مېلىغــا چــېقىلىش دوزاخ ئــازابىنى ۋاجــىپ قىلىدىغــان چــوڭ گۇناھلاردىندۇر.